

ГОТОВНІСТЬ ДО НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ НОВОУТВОРЕНЬ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

УДК 159.9:316.6

ЧЕРОПІТА Аліна Русланівна

студентка ІПО ім. Тараса Шевченка, кафедра
психології, м. Київ

Представлено теоретичний аналіз проблеми готовності до шкільного навчання дітей старшого дошкільного віку. Показано, що психологічний аналіз показників готовності дітей до навчання у школі тісно пов'язаний зі становленням вікових психологічних новоутворень.

Ключові слова: *готовність до навчання, психологічні новоутворення, криза семи років, провідна діяльність.*

ГОТОВНОСТЬ К ОБУЧЕНИЮ В КОНТЕКСТЕ НОВООБРАЗОВАНИЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Представлен теоретический анализ проблемы готовности к школьному обучению детей старшего дошкольного возраста. Показано, что психологический анализ показателей готовности детей к обучению в школе тесно связан со становлением возрастных психологических новообразований.

Ключевые слова: *готовность к обучению, психологические новообразования, кризис семи лет, ведущая деятельность.*

Актуальність. На сьогодні актуальність питання формування готовності дітей до навчання у школі пов'язана із завданнями розбудови освіти. У Законі про дошкільну освіту йдеться про обов'язковість підготовки кожної дитини до систематичного навчання у школі. Така підготовка має на меті не тільки вироблення певних знань, вмінь і навичок дітей, а, більшою мірою, вона спрямована на загальний психічний розвиток особистості. Отже, перед дошкільною ланкою освіти постають завдання формування психологічної готовності дітей до навчання: розвитку їх пам'яті, мислення, мовлення, тобто розвитку загальних розумових здібностей, сформованість яких сприяє успішному засвоєнню ними шкільних предметів.

Загальнотеоретичні положення Л.С.Виготського про готовність дітей до школи, а також положення П.Я.Гальперіна, Д.Б.Ельконіна, А.Р.Лурії активно застосовуються сучасними дослідниками (А.М.Богуш, Н.С.Варенцова, М.С.Вашуленко, Н.Я.Дзюбишина – Мельник, Н.В.Дурова, Л.Є.Журова, Н.І.Зеленко, К.Л.Крутії, В.К.Лихолетенко, Н.П.Орланова, Н.С.Невська, Н.Ф.Скрипченко, Н.С.Старшинська, О.Ю.Прищепа, О.Н.Хорошковська, Л.Шелестова). При цьому основний акцент досліджень переноситься з констатації наявного рівня умінь і навичок дітей на науково обґрунтовані засоби організації розумової діяльності дітей, завдяки чому стає можливою реалізація потенційних можливостей

дошкільників, формування у них нової якості процесу засвоєння знань

Разом з тим, дослідники сходяться на тому, що готовність до школи має комплексну характеристику, яка складається з набору новоутворень, що повинні бути сформовані у дитини на час її приходу до школи, і передумов навчальної діяльності, тому дослідження в цьому напрямку на даний час є актуальною проблемою, розв'язання якої становить значний інтерес в теоретичному і прикладному плані.

Метою є дослідження проблеми готовності дошкільників до школи та необхідних для цього вікових психологічних новоутворень.

Дошкільний вік характеризується виникненням нової соціальної ситуації розвитку. У дитини вже з'являється коло елементарних обов'язків. Змінюються взаємини з дорослими, набуваючи нових форм: спільні дії змінюються самостійним виконанням дитиною вказівок дорослого. З'являється можливість систематичного навчання згідно з певною програмою, хоча останню можна реалізувати лише в тій мірі, в якій вона стає власною програмою дитини. Окрім того, дитина в цьому віці вже вступає в певні стосунки з однолітками, що теж визначає ситуацію її розвитку. Внутрішня позиція дошкільника стосовно інших людей характеризується передусім усвідомленням власного „Я” та своїх вчинків, величезним інтересом до світу дорослих, їхньої діяльності та взаємин.

Саме несформованість на дошкільному етапі необхідних психологічних новоутворень, необхідних навчальних вмінь та навичок, мотиваційна або (і) інтелектуальна неготовність дитини до навчання нерідко приводять до виникнення різних типів шкільної дезадаптації, тобто до труднощів і складних проблем у навчальній діяльності, спілкуванні, поведінці. Під розвитком розуміють наявний рівень сформованого, освоєного, що вже перейшло з плану соціального досвіду в план досвіду індивідуального і при цьому привело до певних новоутворень в особистості, інтелекті тощо.

Готовність до школи в сучасних умовах трактується, насамперед, як готовність до шкільного навчання чи навчальної діяльності. Цей підхід розглядається у світлі періодизації психічного розвитку дитини та зміни провідних видів діяльності.

Як відомо, кожен віковий період завершується кризою, а вихід з неї – виникненням новоутворень, переходом до наступної стадії розвитку [11, с.109].

На думку Л.С.Виготського, вікові психологічні новоутворення відповідальні за “суто своєрідне, специфічне для даного віку, виняткове, єдине і неповторне відношення між дитиною і дійсністю, насамперед соціальною” [4, с.258]. Саме новоутворення задає для

дитини соціальну ситуацію розвитку, що “визначає цілком і повністю ті форми і той шлях, слідуючи якому дитина здобуває нові і нові властивості особистості, черпаючи їх із соціальної дійсності, як з основного джерела розвитку, той шлях, за яким соціальне стає індивідуальним” [4, с.259]. Розвиток новоутворення “являє собою вихідний момент для всіх динамічних змін” [4, с.258].

На думку Є.Є.Кравцової [9], проблема психологічної готовності до шкільного навчання конкретизується, як проблема зміни провідних типів діяльності, тобто це перехід від сюжетно-рольових ігор до навчальної діяльності. Такий підхід є актуальним і важливим, але готовність до навчальної діяльності не охоплює цілком феномена готовності до школи.

Л.І.Божович [1] ще в 60-ті роки зазначала, що готовність до навчання в школі складається із визначеного рівня розвитку мислительної діяльності, пізнавальних інтересів, готовності до довільної регуляції своєї пізнавальної діяльності і до соціальної позиції школяра.

Аналогічні погляди розвивав О.І.Запорожець, відмічаючи, що готовність до навчання в школі “подає собою цілісну систему взаємопов’язаних якостей дитячої особистості, враховуючи особливості її мотивації, рівня розвитку пізнавальної, аналітико-синтетичної діяльності, ступінь сформованості механізмів вольової регуляції дій тощо” [7, с.56].

Під психологічною готовністю до шкільного навчання за Н.І.Гуткіною [5], розуміється необхідний і достатній рівень психічного розвитку дитини для освоєння шкільної навчальної програми в умовах навчання в колективі однолітків. Рівень актуального розвитку повинний бути таким, щоб програма навчання попадала в “зону найближчого розвитку” дитини, що визначає той результат, який дитина може досягти в співробітництві з дорослим. Співробітництво при цьому розуміється дуже широко: від навідного питання до прямого показу рішення задачі. Л.С.Виготський указував на те, що навчання є плідним тільки в тому випадку, якщо воно попадає в “зону найближчого розвитку” дитини.

Поняття “психологічна готовність до навчання” має сенс тільки в умовах масового навчання в школі, оскільки саме в цьому випадку вчитель змушений орієнтуватися на якийсь середній рівень актуального розвитку дітей і середню “зону найближчого розвитку”.

Таким чином, психологічна готовність до шкільного навчання – це необхідний і достатній рівень актуального розвитку дитини, при якому шкільна навчальна програма попадає в “зону найближчого розвитку” дитини.

Якщо рівень психічного розвитку дитини такий, що її “зона найближчого розвитку” є нижчою тієї, що потрібна для освоєння на-

вчальної програми в школі, то дитина вважається психологічно не готовою до шкільного навчання, тому що через невідповідність її “зони найближчого розвитку” необхідному рівню, вона не може за своїми програмний матеріал й відразу попадає в розряд відстаючих учнів.

Про психологічну готовність до школи судять за рівнем розвитку наступних психічних сфер: афективно-потребнісної, довільної, інтелектуальної і мовної. Яким же повинний бути рівень розвитку зазначених вище сфер, щоб можна було говорити про наявність психологічної готовності до шкільного навчання? Для кращого розуміння питання необхідно звернутися до теоретичного пророблення проблеми психологічної готовності до школи, що іде своїми коренями в праці Л.С.Виготського. На думку Д.Б.Ельконіна “особливості, що необхідні для оволодіння новим змістом, самі формуються в процесі його засвоєння” [6, с.8]. На сьогодні практично є загально визнаним, що готовність до навчання – багатокomпонентне утворення, яке вимагає комплексних психологічних досліджень.

Успішний розвиток особистості, ефективність навчання дитини багато в чому залежать від того, наскільки правильно враховано рівень підготовки її до школи. Загалом, готовність дитини до навчання у школі передбачає інтелектуальну, особистісну та соціально-психологічну, вольову складові.

Інтелектуальна готовність. Тривалий час рівень інтелектуального розвитку дитини визначали за кількістю виявлених у неї знань, обсягом її “розумового інструментарію”, про який свідчить передусім словниковий запас. Однак таких показників недостатньо. На думку А. Усової, дошкільник мусить мати високий рівень навчованості – вміння виокремити навчальне завдання та перетворити його на самостійну мету пізнавальної діяльності. Це передбачає володіння допитливістю й спостережливістю, здатністю дивуватися та шукати причини виявленої новизни. Проте не всі дошкільники інтелектуально готові до навчання в школі, причиною чого є обмеженість їхніх інтелектуальних вражень та інтересів. Однак вони швидко виконують найпростіші навчальні завдання, якщо їх перевести в практичну площину або гру. Загалом, такі діти потребують особливої уваги педагогів.

Особистісна та соціально-психологічна готовність. Підготовка дитини до школи передбачає формування у неї готовності до прийняття нової соціальної ролі – школяра, що виражається у серйозному ставленні до школи, до навчальної діяльності та вчителя. Як правило, старші дошкільнята відчують великий потяг до школи. Часто їх приваблює зовнішній аспект шкільного життя. Але це не найголовніший мотив. Більшість із них прагне учитися. До учіння вони ставляться як до дуже серйозного завдання. Якщо дошкільник

не готовий прийняти соціальну позицію школяра, то навіть за наявності необхідних умінь і навичок, високого рівня інтелектуального розвитку йому буде важко адаптуватися до шкільного життя. Є діти, які взагалі не хочуть іти до школи. Причиною такого ставлення, як правило, є помилкове виховання дошкільників. Виникнення позитивного ставлення дитини до школи часто пов'язане зі способом подання дорослими інформації про неї. Важливо, щоб відомості, які діти отримують зі слів дорослих про школу, були не тільки зрозумілими, а й доступними для усвідомлення ними. Особистісна та соціально-психологічна готовність до школи передбачає сформованість у дітей навиків спілкування і взаємодії з ровесниками й дорослими.

Вольова готовність. Під кінець дошкільного віку в дошкільника вже сформовані основні елементи вольової дії – внутрішнього зусилля, необхідного для виконання певної діяльності. Він здатен поставити мету, прийняти рішення, окреслити план дій, виконати його, виявити зусилля для подолання перешкод, оцінити результат своєї дії. За твердженням психологів, які досліджували волю у дітей, у дошкільному віці вони успішніше досягають мети за наявності ігрової мотивації, коли їх поведінку оцінюють однолітки (командна гра).

Про вольову готовність дошкільників свідчить високий рівень довільності їхніх рухів і поведінки. Довільність рухів виявляється у письмі, правильному використанні навчального приладдя, підтриманні порядку на письмовому столі, парті, у портфелі. Довільність поведінки – у навмисному заучуванні віршів, можливості побороти певне бажання, відмовитися від гри заради іншої справи, наприклад допомоги матері. Здатність підкорити мотиви своєї поведінки поставленій меті має важливе значення для майбутнього школяра. Вольова готовність передбачає і здатність стримувати свої імпульсивні дії, зосереджуватися на виконуваному завданні, слуханні мови старшого тощо.

Л.І.Божович були виділені дві групи мотивів навчання:

- 1) широкі соціальні “мотиви навчання, або мотиви, пов'язані з потребами дитини в спілкуванні з іншими людьми, у їхній оцінці і схваленні, з бажанням учня посісти певне місце в системі доступних йому суспільних відносин”;
- 2) мотиви, пов'язані “безпосередньо з навчальною діяльністю, або пізнавальні інтереси дітей, потреба в інтелектуальній активності та в оволодінні новими уміньми, навичками й знаннями” [3, с.23].

Дитина, що готова до школи, хоче вчитися тому, що їй хочеться посісти певну позицію в оточенні, що відкриває доступ у світ дорослих і тому, що в неї є пізнавальна потреба. Сплав цих двох потреб

сприяє виникненню нового відношення дитини до навколишнього середовища, названого Л.І.Божович “внутрішньою позицією школяра” [3, с.24]. Цьому новоутворенню Л.І.Божович надавала дуже великого значення, вважаючи, що “внутрішня позиція школяра”, й широкі соціальні мотиви навчання – явища суто історичні.

Новоутворення “внутрішня позиція школяра”, що виникає на межі дошкільного та молодшого шкільного віку і являє собою сплав двох потреб – пізнавальної та потреби в спілкуванні з дорослими на новому рівні, дозволяє дитині включитися в навчальний процес як суб’єкт діяльності, що виражається в соціальному формуванні і виконанні намірів і цілей, або, іншими словами, довільній поведінці учня.

Майже всі автори, що досліджують психологічну готовність до школи, надають довільності особливе місце в досліджуваній проблемі. Існує точка зору, що слабкий розвиток довільності – наріжний камінь спотикання психологічної готовності до школи. Але в якому ступені повинна бути розвинена довільність до початку навчання в школі – питання, дуже слабо пророблене у літературі. Труднощі полягають у тому, що з одного боку, довільна поведінка вважається новоутворенням молодшого шкільного віку, що розвивається в процесі навчальної (провідної) діяльності цього віку, а з іншого боку – слабкий розвиток довільності заважає початку навчання в школі [10, с.31].

Д.Б.Ельконін вважав, що довільна поведінка виникає в рольовій грі у колективі дітей, що дозволяє дитині піднятися на більш високий щабель розвитку, ніж вона це може зробити у грі наодинці, тому що колектив у цьому випадку коректує порушення в наслідуванні передбачуваному образу, тоді як самостійно здійснити такий контроль дитині буває ще дуже важко.

Обговорюючи проблему готовності до школи, Д.Б.Ельконін на перше місце ставив сформованість необхідних передумов навчальної діяльності. Аналізуючи ці передумови, він і його співробітники виділили наступні параметри:

- уміння дітей свідомо підкоряти свої дії правилу, що узагальнено визначає спосіб дії;
- уміння орієнтуватися на заданій системі вимог;
- уміння уважно слухати що говорять і точно виконувати завдання, пропоновані в усній формі;
- уміння самостійно виконати необхідне завдання за зоровим сприйманням зразка [12, с.26].

Фактично це параметри розвитку довільності, що є частиною психологічної готовності до школи, на які спирається навчання в І класі.

При вивченні інтелектуального компонента психологічної готовності до школи у вітчизняній психології акцент робиться не на суму засвоєних дитиною знань, хоча це теж є немаловажним фактором, а на рівень розвитку інтелектуальних процесів. Так, Л.І.Божович писала: "...засвоєння будь-якого навчального предмета припускає наявність у дитини здатності виділити і зробити предметом своєї свідомості ті явища дійсності, знання про які вона повинна засвоїти. А це обов'язково вимагає певного рівня узагальнення" [2, с.210].

Важливим показником психологічної готовності дітей до школи в дослідженнях І.І.Карабаєвої виступає рівень сформованості мовленнєвої діяльності [8, с.51]. Показниками психологічної готовності дітей до оволодіння писемним мовленням виступають: 1) пізнавальний інтерес до друкованого слова та усвідомлення значення оволодіння ним у житті людини; 2) розуміння друкованого слова, вміння повно, точно, розгорнено, логічно викласти свою думку з приводу написаного чи пережитого в словесній формі і доступними графічними засобами – малюнком, умовними позначками, буквеними знаками, орієнтуючись на умовного співрозмовника; 3) уміння виділяти серед зображень предметної і мовленнєвої дійсності грама-тичні елементи і охарактеризувати їх з погляду форми і змісту.

Н.Г.Салміна запропонувала ввести рівень сформованості знаково-символічної діяльності як новоутворення дошкільного віку, до якої належить і писемне мовлення, що виступає в якості показника готовності дітей до школи.

Висновок. Проведений теоретичний аналіз свідчить про те, що основним досягненням у житті дитини є її готовність до навчання у школі. У цей період закладаються основи її психічного здоров'я, характеру, здібностей, особливості самосвідомості тощо. Досягнення у психічному та особистісному розвитку є передумовою для гармонійного розвитку дитини на наступних етапах. За несприятливих умов виникають передумови для формування слабкості Я, неспроможності, майбутніх акцентуацій особистості, для невротичної поведінки у шкільному та дорослому віці. Усе це вимагає значних і послідовних зусиль рідних, вихователів дитячих установ, практичних психологів щодо забезпечення сприятливих умов для розвитку дитини.

На закінчення хотілося б підкреслити, що у віковій психології поширеною є теза про необхідність врахування вікових особливостей дітей у процесі їхнього виховання і навчання. Однак з погляду повноцінного психічного розвитку дитини завдання має бути поставлене більш складним – сприяти тому, щоб вікові особливості (точніше, вікові психологічні новоутворення) не просто враховувалися в процесі навчання та виховання, але й активно формувалися,

створюючи тим самим надійний фундамент для реалізації творчого потенціалу віку, що припускає активний вплив на генезис і становлення психологічних новоутворень.

Література

1. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: Под редакцией Д. И. Фельдштейна / Вступительная статья Д. И. Фельдштейна. – М.: Из-во Институт практической психологии, 1997. – 352 с.
2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Психологическое исследование. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
3. Божович Л.И. Изучение мотивации поведения детей и подростков. – М.: Педагогика, 1972. – 352 с.
4. Выготский Л.С. Вопросы детской (возрастной) психологии / Собр. соч.: В 6 т. Т. 4. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1984. – С. 243-269.
5. Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе. – М.: Академический Проект, 2000. – 184 с.
6. Диагностика учебной деятельности и интеллектуального развития детей / Под ред. Д.Б.Эльконина, А.Л.Венгера. – М.: НИИ ОПП, 1981. – 157 с.
7. Запорожец А. В. Избранные психологические труды: В 2 т. – М.: Педагогика, 1986. – Т. 1. – С. 5-233.
8. Карабаева І.І. Психологічні особливості оволодіння дітьми 5-6 – річного віку писемним мовленням // Актуальні проблеми психології. Том ІV. Збірник наукових статей / Загальною редакцією проф. С.Д.Максименка та С.Є.Кулачківської. – К., 2002. – С. 51-56.
9. Кравцова Е.Е. Психологические проблемы готовности детей к обучению в школе. – М.: Педагогика, 1991. –150 с.
10. Руководство практического психолога / Под.ред. І.В.Дубровиной. – М.: Академия, 1999 – 128 с.
11. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2005. – 360 с.
12. Эльконин Д.Б. Природа детства и его периодизация // Избранные психологические труды. – М.: Педагогика, 1989. – С. 26-93.

The theoretical analysis of the problem readiness for school children preschool age. It is rotined that the psychological analysis of indicators of children ready for school is closely linked with the development of age-related psychological structures.

Key words: *willingness to learn, psychological structures, crisis seven years, leading activity.*